

РОЗВИТОК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 5–8 КЛАСІВ НА ЗАСАДАХ КУЛЬТУРНО-МОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

Людмила МАСЛОВСЬКА, вчитель-методист української мови та літератури, Київська гімназія східних мов №1

У статті розглянуто розвиток мовної особистості та мовленнєвої культури здобувачів освіти 5–8 класів на засадах культурно-мовних цінностей. На основі наукового осмислення порушеної проблеми окреслено зміст поняття «мовна особистість», «стратегічні завдання мовної особистості», «ефективність формування національно-мовної особистості», «нові форми та методи навчальної діяльності», «культура мовлення як складова загальної культури особистості», «інноваційні процеси в освіті», «вправи та завдання для підвищення культури мовлення здобувачів освіти», «довідник-пам'ятка «Сходинки до підвищення мовленнєвої культури здобувачів освіти»», «аутотренінг для вчителя». Шляхом аналізу науково-методичної літератури й синтезу теоретичних ідей визначено систему з культури мовлення здобувачів освіти 5–8 класів, що включає зміст і обсяг навчального матеріалу відповідно до конкретних розділів і тем шкільного курсу мови, методи, прийоми і засоби навчання культури мовлення, види практичних завдань та вправ, використання словника лексичних труднощів щодо вимови та написання слів. Увагу зацентовано на вправах та завданнях для підвищення культури мовлення здобувачів освіти, погрупованих за ознаками мовлення.

Ключові слова: мовна особистість, здобувачі освіти, нові форми та методи навчальної діяльності, культура мовлення як складова загальної культури особистості, інноваційні процеси в освіті, вправи та завдання для підвищення культури мовлення здобувачів освіти, довідник-пам'ятка «Сходинки до підвищення мовленнєвої культури здобувачів освіти», аутотренінг для вчителя.

Наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння.

Іван Огієнко

Постановка проблеми. Реформування в Україні загальної середньої освіти в сучасних умовах передбачає виховання національно свідомої, різнобічно розвиненої особистості з високими моральними цінностями. Пріоритетним освітнім завданням є підготовка здобувачів освіти до активної життєдіяльності в умовах сьогодення. Потреба суспільства в активних, творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах зумовлює

орієнтацію навчально-виховного процесу на становлення й розвиток особистості, яка здатна також і до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, уміє використовувати здобуті знання для творчого розв'язання життєвих проблем, прагне реалізувати себе.

Провідну роль в особистісному розвитку здобувачів освіти в країні відіграє українська мова. Адже мовна особистість учня формується переважно на мові, на лексико-понятійному арсеналі та її засобами, а розкривається як освічена яскрава індивідуальність.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти провідними завданнями навчання української мови в середній та старшій школі є:

— подальший розвиток мотивації до вивчення мови, засвоєння через мову історії, культури народу, моральних та естетичних цінностей, формування духовного світу учнів, їх світоглядних переконань, громадянських якостей, утвердження за допомогою засобів мови національних і загальнолюдських цінностей;

— розвиток умінь вільно спілкуватися в різних ситуаціях, формулювати та відстоювати власну думку, вести дискусію, оцінювати життєві явища, моральні, суспільні, історичні та інші проблеми сучасності, висловлювати щодо них власне ставлення, досягати взаєморозуміння та взаємодії з іншими людьми;

— удосконалення базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок, узагальнення та поглиблення знань здобувачів освіти про мову як суспільне явище;

— вироблення вмінь орієнтуватися у різноманітній інформації українською та іншими мовами, користуватися сучасними інформаційними комунікаціями Інтернетом, системою дистанційного навчання тощо), провадити пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості), застосовувати на практиці здобуті у процесі вивчення мови знання, набуті вміння та навички;

— удосконалення під час провадження дослідницької діяльності навичок самостійної навчальної діяльності, саморозвитку, самоконтролю, розвиток художньо-образного мислення, інтелектуальних і творчих здібностей учнів, їх емоційно-духовної сфери, естетичних смаків і загальної культури[3].

Одне з найважливіших завдань учителя української мови полягає в підготовці мовної особистості здобувача освіти. У науково-методичних дослідженнях це

поняття широко застосовується останнім часом у зв'язку з розробкою комунікативного підходу до навчання мови. Мовною особистістю називають людину, яка виявляє високий рівень мовної й мовленнєвої компетенції, шанує, любить і береже рідну мову, людину, здатну репрезентувати себе в суспільстві засобами мови. Саме на рівні мовленнєвої особистості з'являється національно-культурна специфіка мовної особистості [1, с. 258—264].

Нині основною метою навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах є формування в здобувачів освіти комунікативної компетентності. Це має бути особистість, яка не тільки знає мову, а й вільно користується нею з урахуванням різноманітних життєвих ситуацій і до- триманням культури спілкування [11, С. 5—8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування мовної особистості приділено велику увагу в дослідженнях Г. Богіна, Л. Варзацької, М. Ва- шуленка, Н. Голуб, С. Карамана, В. Карасика, Ю. Ка- раулова, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Ску- ратівського та ін. У їхніх працях розглядається сутність і рівнева модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-цін- нісні орієнтації.

Серед стратегічних завдань, спрямованих на фор- мування мовної особистості здобувача освіти, відзначимо основні із них:

— ознайомлення здобувачів освіти із мовною сис- темою;

— удосконалення вмінь ефективно сприймати ін- формацію в усній формі (аудіювання) і в письмовій (читання);

— розвиток умінь конструювати тексти у формі монологу (усно і письмово) і діалогу;

— систематичне вдосконалення мовлення здобувачів освіти шляхом:

а) збагачення його новими словами, фразеологізмами, приказками, прислів'ями й крилатими висловами;

б) урізноманітнення його граматичними засобами;

в) розвитку стилістичної вправності;

— удосконалення загальнонавчальних умінь і навичок (тактичних, стратегічних, творчих); б) соціо- культурний розвиток (світоглядний, народознавчий, естетичний, етичний).

В основу сучасного освітнього процесу покладено співробітництво й продуктивне спілкування здобувачів освіти, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування здібностей виділяти важливе, ставити пізнавальні цілі, планувати діяльність, критично міркувати, бути відповідальним у досягненні результатів.

Для активного навчання здобувачів освіти мовлення сучасними технологіями передбачено застосування різноманітних форм навчальної діяльності. Так, на уроках української мови все частіше використовуємо групову форму, яка значно розширює можливості співробітництва учнів, активізуємо та розвиваємо мовленнєві здібності, актуалізуючи потенційні можливості здобувачів освіти, формуючи позитивне ставлення до навчання, забезпечуючи його мотивацію.

Важливу роль відіграє проектна діяльність, що пе- редбачає діяльність як на рівні вчителя, так і на рівні учнів. Підготовка учнями особистісно значущих про

ектів на лінгвістичні, міжпредметні, соціокультурні теми — це дієвий чинник саморозвитку підростаючого покоління.

Значну увагу приділяємо формуванню загально- навчальних умінь і навичок, найвищим рівнем розвитку яких є творчі вміння, що передбачають володіння стратегічними методами пізнання — моделювання, системно-структурний аналіз, прогнозування, асоціації, аналогія тощо. Результатом навчання має стати не засвоєння знань, умінь і навичок, а формування основних компетентностей, які забезпечують успіх практичної діяльності.

Ефективність формування національно-мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації рідномовної освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів, прийомів, форм і засобів.

Ця проблема постійно в полі зору науковців, які пе- реосмислюють мету й результати мовної освіти, вис- вітлюють нове бачення змісту шкільного курсу української мови, визначають пріоритетні технології навчання мови, шляхи і способи як взаємодії вчителя й здобувачів освіти, здобувачів освіти між собою. Також цій проблемі надають перевагу вчителі, які прагнуть відшукати ефективні методики активізації навчально-пізнавальної діяльності на уроці, спрямованої на розвиток пізнавального інтересу до навчального предмета, на формування компетентної мовної особистості здобувача освіти.

Мета статті — підвищувати культуру мовлення здобувачів освіти на уроках мови, актуалізувати знання про мовлення, норми української літературної мови, розвивати почуття краси слова у школярів

Підібраний матеріал допоможе запобігти помилковому слововживанню, перебороти лексичну розбіжність у визначенні однакових понять, позбутися паралелізму в нашій мові. У даній статті пропонується розглянути вправи та завдання на усунення мовленнєвих недоліків.

На сьогодні питання про культуру мови стало досить актуальним. Ми перестаємо розуміти мову класичної літератури, оскільки наповнюємо своє мовлення запозиченнями з інших мов, вульгаризмами, не- нормативною лексикою. Навіть ЗМІ демонструють стилістичну недбалість. Мас-медіа, маючи величезні можливості впливати на формування культури і гра- мотності спілкування між людьми, нехтують цим і ви- користовують дане їм державою право впливу на сус- пільство, часто в протилежному напрямку, заохочуючи розвиток масової антикультури.

Культура мовлення як складова загальної культури особистості є одним із найважливіших показників соціалізації особистості. Процес опанування мови та її культури пов'язаний зі здобуттям навичок правильно розмовляти й писати, точно висловлювати свою думку, активно використовувати мовні знання, грамотно застосовувати їх. Досконале володіння мовою стає важливим компонентом загальної культури особистості, сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою виявляє професійні обдарування особистості, сприяє самовираженню. Чим повні-

Педагогічний досвід

ше сформоване вміння спілкуватися, тим якісніше буде здійснюватися будь-яка діяльність людини.

Поряд із засвоєнням теоретичних знань спостерігається зростання інтересу до процесу творчості та до вміння людини грамотно спілкуватися, доносити свою думку до співрозмовника. Формування культури мови — одна з нагальних проблем сьогодення, не лише філологічна, а й соціальна, оскільки вона в той чи інший спосіб пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікацій в сучасному світі.

Якщо в багатьох важливих процесах людині допомагають складні механізми (комп'ютери, сканери, обчислювані машини), то спілкування, як і творчість, не може бути механічною.

У наш час школа залишається чи не єдиним центром впливу на культуру мовлення учня, адже засоби масової інформації, на наш погляд, діють у зворотному напрямку. Завдання вчителя — управляти процесами формування культури мовлення, йдучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють мовленнєвій активності школяра, розвивають його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися.

Робота над формуванням культури мовлення має відповідати таким основним дидактичним вимогам:

- урахування вікових особливостей здобувача освіти;
- мають бути задіяні всі види мовленнєвої діяльності;
- поступове ускладнення навчальних завдань;
- опора на текстову основу;
- розвиток різних видів пам'яті;
- врахування морального рівня вихованості.

Сучасний учень — сучасний учитель. Тому найефективнішим засобом досягнення мети є використання нових форм та методів роботи. Інноваційний підхід забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань, активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, сприяє розвитку творчої особистості. Проте скільки б ми не говорили про інноваційні процеси в освіті, ніколи не втрачати своєї актуальності дидактичні заповіді В. Сухомлинського. У книзі «Сто порад учителю» він зазначав: «Невикорінною духовною потребою будь-якої людини є спілкування з людьми, у спілкуванні з ними вони знаходять радість та повноту життя», «Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці» [10, с. 507].

При визначенні мети та завдань уроку враховую те, що є, на мою думку, найголовнішою умовою оновлення освітнього процесу. Це — гуманістичність. Тому стараюся оперувати словами «спонукати», «сприяти», «допомогти», «забезпечити» тощо (замість звичних «навчити», «розвивати», «формувати», «виховувати»). Довіряю учням, стимулюючи ініціативність, створюючи ситуацію успіху для кожного.

Виклад основного матеріалу.

У школі діти не готуються до життя — вони живуть своїм життям.

А. Франс

На початку XXI століття спостерігається ускладнення сфер мовної комунікації, що обумовлено використанням нових інформаційних технологій, мови Ін-

тернету — комп'ютерний сленг створюється на базі професійного мовлення.

Ми повинні розрізнити поняття «культура мови» і «культура мовлення».

Культура мови — розділ філологічної науки, що вивчає функціонування мови в суспільстві з погляду її нормативності і визначає правила користування літературною мовою [5, с. 17].

Культура мовлення — дотримання ustalених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування [5, с. 17].

Формуючи мовленнєву культуру на уроках української мови та літератури, спираюся на такі принципи: комунікативний; когнітивний; градуальності; варіативності; цілісності та інтеграції процесів формування лексико-граматичної будови мовлення; створення та підтримання позитивного емоційного фону. Педагогічна практика свідчить, що нестандартні уроки корисні тому, що саме вони є найефективнішим засобом для організації колективної пізнавальної діяльності в дослідницькій роботі школярів, що сприяє досягненню високих результатів в освіті старшокласників [3, с. 44—49].

Уроки української мови повинні формувати в учнів сукупність уявлень про досконалу мову, тобто мовний естетичний ідеал, який є критерієм естетичного смаку і реалізується у вигляді вимог до зразкової мови. Естетичне ставлення до мови викликається такими якостями літературної мови, як багатство засобів вираження, його звучність і мелодійність, експресивність одиниць мови, доречність вживання мовних засобів у різних стилях мови.

Ознаки культури мовлення

Порадник «Як досягти успіху?»

Змістовність

Продумай тему і основну думку висловлювання; розкривай тему повністю, але без зайвих слів, не пиши і не говори того, чого не розумієш.

Послідовність

Говори зв'язно, логічно, за написаним або продуманим планом (тезами), не перестрибай з одного на інше. Дбай про переходи («місточки»), висновки, узагальнення.

Багатство

Уникай повторів, банальностей, порожніх фраз, користуйся різноманітними, але зрозумілими тобі мовними засобами, не повторюй тих самих слів, однакових речень, уникай монотонності, однакової структури речень.

Точність

Добирай найбільш точні слова, чітко формулюй думку, якщо необхідно при потребі звернись до тлумачного, синонімічного словника.

Виразність

Виділяй найважливіші місця, виражай своє ставлення до того, про що говориш.

Правильність

Дотримуйся мовних норм (правильної вимови, побудови речень).

Доцільність

Вмій оцінити ситуацію спілкування і засоби, які найкраще підходять для неї. Завжди враховуй, з ким розмовляєш, з якою метою, де.

Образність

Підбирай слова і речення, які яскраво, емоційно можуть впливати на слухача.

Вправи і завдання для підвищення культури мовлення з добувачів освіти, позгруповані за ознаками мовлення

Вправи для забезпечення доречності мовлення:

1. Складіть діалоги, враховуючи ситуацію мовлення, на такі теми: розмова на автобусній зупинці, зустріч матері й дочки (батька й сина) на вокзалі, обговорення двома подругами переглянутого фільму, обмін новинами членів сім'ї після робочого дня.

Вправи для розвитку логічного мовлення та на усунення логічних суперечностей

Вправи для покращення точності мовлення

1. Введіть в речення слова-пароніми

Адрес — адреса

(Адрес — письмове привітання ювілярові; адреса — місце проживання адресата) [8, с.11].

Прозовий — прозаїчний

Прозовий — мовлення, не організоване ритмічно, не віршоване. (Леся Українка створила багато художніх речей неминущої вартості — ліричних віршів, поем, творів драматичних і прозових).

Прозаїчний — буденне, нудне, одноманітне в житті. (У моєї уяві якось не вкладалося, що поет може працювати на такій прозаїчній посаді, як секретар сектора) [8, с. 52—53].

Таблиця

Завдання 1	Завдання 2	Завдання 3	Завдання 4
<i>А. Настільний</i> <i>Б. Настінний</i>	<i>А. Кваліфікаційний</i> <i>Б. Кваліфікований</i>	<i>А. Абсолютний</i> <i>Б. Абсолютистський</i>	<i>А. Дощовий</i> <i>Б. Дощовитий</i>
1. Теніс 2. Лампа 3. Книга 4. Портрет 5. Підручник 6. Годинник 7. Розпис 8. Словник 9. Записи 10. Полиця	1. Структура 2. Екзамен 3. Спеціаліст 4. Комісія 5. Розряд 6. Консультація 7. Інженер 8. Завдання 9. Випробування 10. Порада	1. Режим 2. Спокій 3. Температура 4. Держава 5. Чемпіон 6. Монархія 7. Безправ'я 8. Право 9. Більшість 10. Прагнення	1. Літо 2. Вода 3. День 4. Місяць 5. Крап лини 6. Струмок 7. Хмари 8. Потік 9. Осінь 10. Погода

2. Складання пропозицій

Здобувачам освіти пропонується об'єднати в одне речення три слова, не пов'язані за змістом. Наприклад: ніч, весло, фарби. Треба скласти якомога більше пропозицій, які обов'язково включали б в себе ці три слова (можна міняти відмінок і використовувати інші слова).

3. Способи застосування предмета

Називається предмет, наприклад, «книга». Треба назвати якомога більше різних способів його застосування: книгу можна використовувати як підставку для чогось. Перемагає той, хто вкаже більше різних функцій предмета. Ця гра розвиває здатність концентрувати мислення на одному предметі, вміння вводити його в самі різні ситуації і взаємозв'язку, відкривати в звичайному предметі несподівані можливості.

Вправи для роботи над чистотою мовлення

1. Вправи на редагування.

Тепер підписку (передплату) на газети, журнали можна зробити в любому (будь-якому) поштовому відділенні.

Керівництво нашого підприємства рахує (вважає), що ваша фірма невчасно розраховується за пред'явлені (надані, отримані) послуги.

Другими словами (отже), з таким фінансуванням ми не зможемо як слід кормити (годувати) дітей.

Покорміть (нагодуйте) дітей і вложіть (вкладайте) їх спати. Поговоримо один на один (сам на сам).

Не мішайте (не заважайте) виступаючому! На тій неділі (наступного тижня) попрацюємо в округах.

Прилад надійний у роботі, єдиний його недостаток (недолік) — непривабливий дизайн [2, с. 38—45].

2. Вправа «Сполучуваність слів» (Таб. 1).

Багатство мовлення досягається мовними засобами, які в тексті не повторюються, а різноманітність забезпечує вираження однієї і тієї ж думки різними мовними засобами.

1. Постійне удосконалення і збагачення власного мовлення. Прочитайте вислови. Як ви їх розумієте? Сформулюйте за ними тему, мету і завдання уроку за афоризмами.

Уміння вести розмову — це талант (Стендаль). 2. Мистецтво слухати — майже рівнозначне мистецтву говорити (П. Буаст). 3. Ну що б, здавалося, слова? / ...слова та голос — більш нічого, / а серце б'ється, ожива, як їх почує... (Т. Шевченко). 4. Я не на те, слова, ховала вас / і напоїла кров'ю свого серця, / щоб ви лилися, мов отрута млява, / і поїдали душі, мов іржа (Леся Українка).

2. Знайдіть лексичні помилки

Найстарший брат, нові інновації, преїскурант цін, вільна вакансія, пам'ятний сувенір, похід до кінотеатру, пориви вітру, підготовка до уроків, цікаві міроприємства, щонайміцніша нитка, змістовна відповідь, гігантський корабель [8, с. 142—158].

3. Проведіть спостереження за усім мовленням своїх однокласників, друзів. Які помилки трапляються у їхньому мовленні? Створіть рубрику «Зауваження до культури усного мовлення».

Виправте помилки в рекламі [8, с. 142—158].

Авіаквитки до любого міста Америки.

Елегантні та розкішні моделі весільного вбрання з Германії.

Рослинний сироп швидко полегшує всі види каше-лю у дітей та дорослих.

Підписуйте і читайте! Підписний індекс.

По питанням реалізації звертатися по телефону.

Навчання у університетах США.

Ваші фотографії приймуть участь у розіграші призів.

Найкращі квартири — по собівартості! (Лише на протязі місяця!).

Святкування Нового року: Болгарія, Швейцарія, Словачія, Таїланд, Чехія.

Дискусія

Подискуйте з теми «Чи потрібна культура мовлення у вік Інтернету?»

«Багато різних слів у мові, і кожне по-своєму цікаве. Чим більше людина знає слів, тим точніше і яскравіше він висловлює свою думку. Ось вам перше риторичне завдання». Праця над підвищенням мовної культури складна, тривала, потребує багато часу й зусиль. Вона передбачає насамперед засвоєння норм літературної мови, в тому числі правильної вимови і наголошення слів; поповнення запасу слів, збагачення засобів образності й виразності.

Висока культура мови — це й висока культура думки, це висока загальна культура людини. А висококультурна, гармонійно розвинена людина — це ідеал, до якого повинен прагнути кожний член нашого суспільства.

«Сходинки до підвищення мовленнєвої культури учнів»

Видатний слов'янський оратор Феофан Прокопович підкреслював: «... дар переконливого мовлення є той самий дар, що і дар лікування, бо лікування допомагає тілу, а переконлива мова лікує душу».

По-особливому для мене зазвучали ці слова, коли я стала вчителем.

Переконалася: чим досконаліше учні знають мову, тим краще вони мислять, легше і чіткіше висловлюють свої думки, глибше опановують навчальний матеріал з інших предметів.

Щоразу аналізую:

Який лексичний запас у моїх вихованців?

Чи відповідає сучасним нормам правильність їхнього мовлення?

Як навчити дітей слухати одне одного, влучно й красиво висловлювати свої думки?

Запитання «Як?», «Чому?» не дають спокою.

Сьогодні недостатньо створено методик, рекомендацій щодо розвитку у дітей уміння правильно говорити.

Так виникла потреба у створенні довідника — пам'ятки «Сходинки до підвищення мовленнєвої культури учнів», який допомагає школярам правильно й емоційно висловлювати свої думки.

Ці «сходинки» містять таблиці, коментарі — ті опори, які зорво й свідомо закріплять у пам'яті слова.

Сходинка № 1

«Слухайте слово душею»

Наголос

(Таб. 2)

Сходинка № 2

«Скажи мені що-небудь», щоб я тебе побачив»

Типові помилки в мовленні учнів [8, с. 142—158].

(Таб. 3)

Сходинка № 3

Таблиця 2

Запам'ятайте наголос	
Вимова	Приятедь
Виразно	Читання
Завдання	Ознака
Старий	Байдуже
Український	Шкода
Тонкий	Завжди
Черговий	Разом
Дочка	Олень
Помилки	Книжки
Одинадцять	

Таблиця 3

Як слід говорити	Як не можна говорити
Брати участь	Приймати участь
Добрий за вдачею	Добрий по характеру
Доброї вдачі	
Говорити щиро, відверто	Говорити по душам
З кожним днем	День від дня
Протягом дня	На протязі дня
Впродовж двох років	На протязі двох років
Навчатися(спілкуватися)	Навчатися
рідною мовою	(спілкуватися)
Відчиняти двері	на рідній мові
Розгортати книгу	Відкривати двері
Розплющувати очі	Відкривати книгу
Чинити галас	Відкривати очі
Подорожній	Піднімати крик
Підсумкові заняття	Подорожуючий
Чинний правопис	Заклучні заняття
Для охочих здійснити	Діючий правопис
Відпочивальники	Для бажаючих
Тішити око	здійснити
Садовити за стіл	Відпочиваючі
Надійний спосіб	Радувати око
Віршований текст	Сажати за стіл
Кватирка	Вірний спосіб
Домогтися успіхів	Віршовий текст
Суха ганчірка	Форточка
Значення слова	Добитись успіху
Обсяг вправи	Суха тряпка
	Смисл слова
	Розмір вправи

Формування граматично правильної мови

Біль (чол. р.) — болем

Шампунь (чол. р.) — шампунем

Рояль (чол. р.) — роялем

Тюль (чол. р.) — тюлем

Акварель (жін. р.) — аквареллю

Зал (чол. р.) — залу і зала (жін. р.) — зали

Табуретка (жін. р.) — табуретки

Підпис (чол. р.) — підпису

Сибір (чол. р.) — Сибіру

Сходинка № 4

Чарівна скринька

«Добре тому жити, хто вміє говорити» [7, с. 82—88]

(Таб. 4)

Словничок для допитливих [9, с. 44—109] (Таб. 5)

Таблиця 4

Словничок слів , близьких за значенням (синоніми)	
Учень	Школяр , вихованець
Гарний	Привабливий, вродливий, миловидний, приємний, чудовий, красивий, славний, прекрасний, чудесний
Добрий	Добросердний, сердечний, душевний, лагідний, задушевний, милосердний
Говорити	Казати, промовляти, мовити, гомоніти, вести річ
Відважний	Сміливий, хоробрий, безстрашний, мужній, геройський, звитязний
Сумний	Засмучений, невеселий, нерадісний, журливий, плакучий, скорботний
Старанний	Ретельний, сумлінний, акуратний, добросовісний, дбайливий
Дружити	Товаришувати,
Дружні (стосунки)	приятелювати Товариські, дружлюбні, приятельські, лагідні

Сучасна школа формує систему знань з української мови щодо вміння правильно висловлюватися і грамотно писати, формує комунікативну здатність людини, мовленнєву культуру індивіда. Культура мовлення тлумачиться як система наукових знань і практичних навичок, оволодіння якими забезпечує ефективність комунікативного мовця на адресата-ін-дивідуального або колективного. Культура мовлення передбачає, що відносини між співрозмовниками мають будуватися на основі загальнолюдських моральних установках, культурно-мовних цінностей особистості. Розвиток культурно-мовних цінностей особистості розглядається як чинник збереження чистоти української мови як державної, культурної самобутності українського народу. Рівень мовної освіти здобу-вачів освіти — це рівень готовності особистості до повноцінної мовленнєвої діяльності, до міжкультурної комунікації [6, с. 167—170].

Висновки

1. Турбота Української держави, особливо системи загальної середньої освіти, про мовленнєву культуру своїх громадян повинна належати до першочергових завдань у їхній щоденній діяльності. Вкрай потрібне подальше вдосконалення навчально-виховної роботи з метою оволодіння учнями культурою мовлення.

2. Для опанування культурою мовлення потрібне вміле поєднання традиційних і сучасних форм і методів, прийомів навчання і вивчення мови, наближення цього навчально-виховного процесу до актуальних

Таблиця 5

Будь творцем	
Запам'ятай значення словосполучень, використай їх у своєму мовленні	
Золоті руки	Хтось має велику здібність
Світла голова	Розумна людина
Пекти раки	Червоніти
На сьомому небі	Відчувати велику радість
Око за око	Мститися
Набрати води в рот	Мовчати
На весь голос	Голосно , скільки є сили
На вус мотати	Добре запам'ятовувати, брати до уваги
На голову вилізти	Зухвало поводити себе
Накивати п'ятами	Безоглядно тікати
Носа нахнюпити	Запечалитися, занудьгувати
Обвести навколо пальця	Перехитрити, ошукати кого-небудь
Рук не відчувати	Перевтомлюватися
Як риба у воді	Дуже добре, вільно
Як п'ять пальців	Дуже добре розуміти, розбиратися в чому-небудь
Як сир у маслі	У повному достатку
Як сич (надутися)	Образитися, розгніватися
Як у воду опущений	Засмучений, пригнічений
Який гедзь укусив	Мати поганий настрій
Ніде курці клонуті	Дуже мало; багато

Рідне слово є важливим засобом виховання людини. Відомий український педагог В. Сухомлинський підкреслював: «Мова — це віконця, через які дитина бачить світ». Видатний учитель вважав, що мова є складовою духовної культури дитини та її культури мови зокрема: «Багата мова — багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова — висока моральна культура» [10, с. 507].

проблем сьогодення. Кожне заняття — і класноуроч-не, і позаурочне — в класі, шкільне позакласне і позашкільне — повинно сприяти формуванню культури мовлення школярів.

3. Значення мови, досконале володіння нею є найкращою опорою і найнадійнішою рекомендацією для кожної людини в її державному житті і в творчій ді-

Педагогічний досвід

яльності. Адже в культурі праці і в культурі мовлення людина найбільше реалізує і репрезентує себе, досягає взаєморозуміння з іншими у виробничій, побутовій і духовній сферах. Формування в учнів загальної мовленнєвої культури — одне з провідних професійних завдань учителя-словесника.

4. Важливим складником і засобом формування в учнів мовленнєвої культури слугують позаурочні і позашкільні навчально-виховні заходи, які проводяться планово, чим також вагомо забезпечується їхня системність, змістовність і, отже, продуктивність.

Результати проведеного дослідження дають змогу зробити певні висновки:

1. Рівень знань, умінь і навичок із культури мовлення учнів 5—7 класів загалом є недостатнім (обмеженість активного словника значної частини школярів, невміння доречно вживати слова в усному й писемному мовленні, порушення орфоепічних, лексичних, словотворчих, граматичних та стилістичних норм).

2. Незнання етимології багатьох слів етнокультурознавчого змісту породжує нігілістичне ставлення школярів до української мови в цілому, спричинює збіднення усного і писемного мовлення школярів, заважає формуванню в них духовних переконань та естетичних смаків.

3. Система з культури мовлення учнів 5—7 класах включає:

— зміст і обсяг навчального матеріалу з культури мовлення відповідно до конкретних розділів і тем шкільного курсу мови;

— методи, прийоми і засоби навчання культури мовлення;

— види практичних завдань та вправ;

— використання словника лексичних труднощів щодо вимови та написання слів.

4. Пропоновані практичні завдання і вправи забезпечують достатній рівень знань, умінь і навичок учнів з культури їхнього мовлення.

5. Формування культури мовлення учнів становить безперервний процес, що ґрунтується на вміннях: спостерігати, сприймати, аналізувати, відтворювати, конструювати, редагувати речення, тексти різних стилів мовлення.

6. Підвищенню культури мовлення учнів сприяло також вивчення тем, які можна включити до програми: «Характеристика місцевої говірки», «Мова рідного краю та її місце серед діалектів України», «Культура мовлення учнів та говіркові елементи у їхньому мов

ленні», «Місцева говірка в українській літературній мові» та ін.

Педагог — це та людина, яка має передати новому поколінню всі цінні накопичення століть і не передати забобонів, вад і хвороб.

Аутотренінг для вчителя

Йдучи на урок пам'ятаю:

Переді мною сидять діти, які хочуть знати,

Вони всі здібні,

Кожен із них — творча особистість, Вони потребують допомоги, Я повинна допомогти їм ствердитись! На мій погляд, актуальним є і буде завдання гімназії — виховання громадянина України, який знає і пам'ятає свій рід, достеменно вивчає мову материнську, цінує минуле й буде гідно творити майбутнє.

The article deals with the development of a linguistic personality and a speech culture of the 5-8th grade students on the basis of cultural and linguistic values. On the basis of scientific comprehension of the mentioned problem we outlined the content of the concepts «a linguistic personality», «strategic tasks of a linguistic personality», «efficiency of a national-linguistic personality's formation», «new forms and methods of the educational activity», «a speech culture as a component of the general personality's culture», «innovative processes in education», «exercises and tasks for enhancing the language of learners' education», a handbook «Steps to enhancing the learners' speech culture», «a teacher's self-motivation». By analyzing the scientific and methodological literature and the synthesis of theoretical ideas, the system of speech culture of 5—8 grade students is defined. It includes the content and volume of educational materials according to specific sections and topics of the school language course, methods, techniques and means of teaching, the culture of speech, types of practical tasks and exercises, using the vocabulary of lexical difficulties in pronunciation and spelling. The attention is focused on exercises and tasks to enhance the language culture of learners

Keywords: a language personality, learners, new forms and methods of educational activity, a speech culture as a component of the general personality's culture, innovative processes in education, exercises and tasks for enhancing the culture of language learners, a handbook «Steps to enhancing the learners' speech culture», teacher's self-motivation.

Бібліографічний опис: Масловська Л. Розвиток мовної особистості та мовленнєвої культури здобувачів освіти 5–8 класів на засадах культурно-мовних цінностей. *Українська мова і література в школі*. 2019. № 6. С. 28–34.